

Algebra 1R

Contents

1	DEFINICJA GRUPY	3
1.1	Działania, struktury	3
1.2	Grupy	3
1.3	Grupa cykliczna	4
2	HOMOMORFIZMY	6
2.1	Rodzaje	6
2.2	Jądro, obraz	6
2.3	Zasadnicze twierdzenie o homomorfizmie	6
3	PERMUTACJE	7
3.1	Transpozycje	7
3.2	Permutacje parzyste	7
4	WARSTWY, DZIELNIK NORMALNY	8
4.1	Warstwa, grupa ilorazowa	8
4.2	Orbita	8
4.3	Stabilizator	8
4.4	Orbit-stabilizer theorem	8
4.5	Dzielnik normalny	8
5	PRODUKT PÓŁPROSTY	9
5.1	Twierdzenie Lagrange'a	9
5.2	Produkt prosty	9
5.3	Produkt półprosty grup	9
6	TWIERDZENIE SYLOWA	10
6.1	I twierdzenie Sylowa	10
6.2	Twierdzenie Cauchy'ego	10
6.3	p-grupy Sylowa	10
6.4	Twierdzenia Sylowa	10
7	KLASYFIKACJA MAŁYCH GRUP	11
7.1	Grupy rzędu ???	11
8	GRUPY TORSYJNE	12
8.1	Torsje	12
8.2	Grupy torsyjne	12
8.3	Skończone grupy abelowe	12
9	GRUPY ROZWIĄZALNE	13
9.1	Komutator i komutant	13
9.2	Grupy rozwiązalne	13
9.3	Rozszerzenia grup rozwiązalnych	13
9.4	Używanie twierdzeń Sylowa	13
9.5	Grupy nilpotentne	13
10	LEMAT O MOTYLU	14
10.1	Ciąg kompozycyjny w grupie	14
10.2	Lemat motyla	14
10.3	Twierdzenie Schreiera	14

11 GRUPY WOLNE	15
11.1 Generatory	15
11.2 Własności	15
11.3 Przykłady	15
12 PIERŚCIEŃ	16
12.1 Definicja	16
12.2 Dzielnik zera	16
12.3 Grupa elementów odwracalnych pierścienia	16
12.4 Dziedzina	16
12.5 Ciało	16

1 DEFINICJA GRUPY

1.1 Działania, struktury

DZIAŁANIE w zbiorze A to funkcja

$$\star : A \times A \rightarrow A$$

$$(x, y) \mapsto x \star y$$

Zwykle rozważamy działania binarne, ale działaniem może być funkcja z A^n w A (jak na przykład branie średniej arytmetycznej 3 liczb). Zdarza się też, że mamy działanie unarne, takie jak na przykład branie liczby przeciwnej do $m \in \mathbb{Z}$.

Działanie jest **łączne** [🇬🇧 *associative*], jeżeli

$$(\forall a, b, c \in A) a(bc) = (ab)c$$

a **przemienne** [🇬🇧 *commutative*], gdy

$$(\forall a, b \in A) ab = ba$$

Tutaj warto zaznaczyć, że jeśli działanie jest łączne dla 3 argumentów, to jest również łączne dla k argumentów. Dowód przez indukcję jest trywialny.

Algebrą nazywamy niepusty zbiór A ze wszystkimi działaniami na nim określonymi, to znaczy zestawienie $(A, f_1, \dots, f_k)$. Zbiór A nazywamy **uniwersum** lub dziedziną struktury. Mówimy, że dwie algebry $A = (A, f_1, \dots, f_k)$ i $B = (B, g_1, \dots, g_k)$ są **podobne**, jeśli dla każdego $i \leq k$ arność (czyli liczba argumentów) f_i jest równa arności g_i , czyli liczbie l_i .

Dwie algebry są **izomorficzne**, jeżeli istnieje $F : A \xrightarrow{1-1} B$ takie, że

$$(\forall i \leq k)(\forall a_1, \dots, a_{l_i} \in A) F(f_i(a_1, \dots, a_{l_i})) = g_i(F(a_1), \dots, F(a_{l_i}))$$

Struktury izomorficzne oznaczamy $A \cong B$. Warto zauważyć, że $\cong$ ma *własności relacji równoważności*, to znaczy jest zwrotny, symetryczny i przechodni.

$B = (B, g_1, \dots, g_k)$ jest **podalgebrą** $A = (A, f_1, \dots, f_k)$, jeżeli

$$\hookrightarrow B \subseteq A$$

$$\hookrightarrow (\forall i \leq k) g_i = f_i|_B$$

Niech $B \subseteq A$, wtedy B jest uniwersum podstruktury struktury A z naturalnymi działaniami $\iff B$ jest zamknięty na działania $f_1, \dots, f_k$. W takim przypadku B traktujemy jako strukturę będącą podstrukturą struktury A .

1.2 Grupy

Monoid to zbiór X z działaniem łącznym oraz elementem neutralnym. Liczby naturalne z dodawaniem są przykładem monoidu.

Grupa to struktura $G = (G, \cdot)$ taka, że:

$$\hookrightarrow \cdot \text{ jest działaniem łącznym}$$

$$\hookrightarrow \text{ istnieje element neutralny } e \in G \text{ dla działania } \cdot$$

$$\hookrightarrow \text{ dla każdego } g \in G \text{ istnieje element odwrotny } g^{-1} \in G \text{ takie, że } gg^{-1} = g^{-1}g = e$$

Grupa trywialna to zbiór z działaniem zawierający jedynie jego element neutralny: $\{e\}$.

Tutaj warto zaznaczyć, że *element neutralny jest jedyny*. W przeciwnym przypadku istniałyby co najmniej dwa elementy neutralne e_1, e_2 , ale wtedy

$$e_1 = e_1 \cdot e_2 = e_2.$$

Z łączności działania na grupie wynika, że dla każdego $g \in G$ *istnieje co najwyżej jeden element odwrotny*. Gdyby x, y były dwoma elementami odwrotnymi do g , to

$$x = xe = x(gy) = (xg)y = ey = y,$$

co prowadzi do sprzeczności.

Jeśli działanie grupy jest przemienne, to nazywamy ją **grupą abelową** lub **przemenną**. Tak jak działanie w grupie oznaczamy zwykle przez $\cdot$, tak w grupie abelowej, aby podkreślić jego przemienność, działanie jest zwykle oznaczane przez $+$. Podobnie, potęgowanie w grupie abelowej nie oznaczamy x^n , a raczej nx .

Działanie w grupie możemy opisać za pomocą **tabelki**

$\star$	a_1	a_2	...	a_k
a_1	$a_1 a_1$	$a_1 a_2$	...	$a_1 a_k$
a_2	$a_2 a_1$	$a_2 a_2$	...	$a_2 a_k$
...				
a_k	$a_k a_1$	$a_k a_2$	...	$a_k a_k$

Jeżeli działanie jest przemienne, to oczywiście taka tabelka będzie symetryczna.

Grupę przemenną $G = \{e, a, b, c\}$ nazywamy **grupą czwórkową Kleina** $[K_4]$. Grupa izometrii własnych n -kąta foremnego $[D_n]$ jest nazywana grupą **dihedralną** i nie jest ona grupą abelową. Jej podgrupą jest na przykład **grupa obrotów własnych** n -kąta foremnego $[O_n]$.

Pierścieniem nazywamy zbiór X z dwoma działaniami, $+$ i $\cdot$, z których $\cdot$ jest łączne, a $+$ jest przemienne. W dodatku, $\cdot$ jest rozdzielne względem $+$:

$$(\forall x, y, z \in X) x \cdot (y + z) = x \cdot y + x \cdot z$$

Jeśli dodatkowo mnożenie w pierścieniu jest działaniem przemennym, to taki pierścień nazywamy **przemienny**. Jeśli zaś istnieje element neutralny dla mnożenia, to jest on **pierścieniem z jednością**.

Pierścień K , dla których $K \setminus \{0\}$ jest grupą przemenną względem mnożenia nazywamy **ciałami**. Najprostszym ciałem są zbiory $\mathbb{Q}, \mathbb{R}, \mathbb{C}$ ze zwykłym dodawaniem i mnożeniem. Zbiór $\mathbb{Q}(i)$ wszystkich liczb zespolonych postaci $a + bi$ dla wymiernych a, b jest ciałem.

Niech $H \subseteq G$ dla pewnej grupy G . Mówimy, że H jest **podgrupą** grupy G [$H \leq G$], jeżeli H jest grupą względem działania z G (ograniczonego do H). Dodatkowo, jeśli $H \neq G$ to mówimy, że H jest **podgrupą właściwą**. Na przykład

$$(\mathbb{Z}, +) \leq (\mathbb{Q}, +) \leq (\mathbb{R}, +).$$

Przy sprawdzaniu, czy dany zbiór H jest podgrupą G wystarczy sprawdzić, czy $(\forall x, y \in H) xy^{-1} \in H$.

Jeśli $a, b \in G$, to $(ab)^{-1} = b^{-1}a^{-1}$.

DOWÓD:

Chcemy sprawdzić, że $(b^{-1}a^{-1})ab = e$

$$(b^{-1}a^{-1})ab = b^{-1}(a^{-1}a)b = b^{-1}eb = b^{-1}b = e$$

a więc dostajemy to, czego się spodziewaliśmy.

Zdefiniujemy $a^{-n} = (a^{-1})^n$ i nie trudno pokazać, że też $a^{-n} = (a^n)^{-1}$. Dalej mamy $a^{n+m} = a^n a^m$, a dla grupy przemiennej zachodzi $(ab)^n = a^n b^n$.

1.3 Grupa cykliczna

Rząd grupy to ilość jej elementów: $\text{ord}(G) = |G|$. Dla każdego $g \in G$ definiujemy **rząd elementu** $\text{ord}(g) = N$ jako najmniejszą liczbę naturalną taką, że $g^N = e$. Znając pojęcie grup cyklicznych (niżej) możemy też podać równoważną definicję: $\text{ord}(g) = |\langle g \rangle|$.

Jeśli $\text{ord}(g) = n$ i weźmiemy N takie, że $g^N = e$, to mamy pewność, że $n \mid N$. Gdyby tak nie było, to mielibyśmy $N = kn + r$, $0 < r < n$ i

$$g^N = g^{kn+r} = g^{kn} g^r = (g^n)^k g^r = e^k g^r = g^r \neq e.$$

W takim razie dla $g, g^2, \dots, g^n$ są elementami parami różnymi i tworzą podgrupę grupy G .

Grupa cykliczna to grupa utworzona przez wzięcie wszystkich potęg $g \in G$: $H = \{g, g^1, \dots, g^{\text{ord}(g)}\}$, przy czym możemy mieć $\text{ord}(g) = \infty$. W takim przypadku dostajemy podgrupę nieskończoną. Dla grupy cyklicznej utworzonej przez g , ten element nazywamy *generatorem*. Zauważmy, że wszystkie grupy cykliczne są *abelowe*.

Grupa zawierająca wszystkie liczby całkowite z dodawaniem jest grupą cykliczną generowaną przez 1 lub przez -1 . Widzimy więc, że *generator grupy nie jest wyznaczony jednoznacznie*.

Dla $N \in \mathbb{N}$ definiujemy C_N jako liczby naturalne $< N$ z dodawaniem modulo N . Zwykle oznaczamy ją $(\mathbb{Z}_N, +_N)$. Możemy pokazać, że każda grupa cykliczna skończona rzędu N jest izomorficzna z C_N , natomiast grupy cykliczne nieskończone są izomorficzne z C_∞ .

Grupa $\mathbb{Z}_N^* = (\mathbb{Z}_N^*, \cdot)$ to grupa liczb naturalnych mniejszych niż N , które są z N względnie pierwsze. Działanie na tej grupie to mnożenie modulo N .

2 HOMOMORFIZMY

Jeżeli $F : A \rightarrow B$ jest homomorfizmem struktur, to $\text{Im}(F)$ jest podstrukturą B .

SŁOWNICZEK:

- $\hookrightarrow$ epi-morfizm $\rightarrow$ "na"
- $\hookrightarrow$ mono-morfizm $\rightarrow$ 1-1
- $\hookrightarrow$ izo-morfizm $\rightarrow$ bijekcja
- $\hookrightarrow$ endo-morfizm $\rightarrow$ w samego siebie
- $\hookrightarrow$ auto-morfizm $\rightarrow$ endomorfizm który jest bijekcją.

Złożenie homomorfizmów jest homomorfizmem a odwzorowanie odwrotne do izomorfizmu jest izomorfizmem.

DOWÓD:

Niech $f : (X, \cdot) \rightarrow (Y, \circ)$ i $g : (Y, \circ) \rightarrow (Z, *)$ są homomorfizmami, a $h(x) = g(f(x))$ jest ich złożeniem, to dla dowolnego $a, b \in X$ mamy

$$h(a \cdot b) = g(f(a \cdot b)) = g(f(a) \circ f(b)) = g(f(a)) * g(f(b)) = h(a) * h(b)$$

więc h spełnia warunki homomorfizmu. Jeżeli f, g były epi, mono, ... morfizmami, to zachowanie odpowiednich własności wynika z własności składania funkcji różnowartościowych, na czy bijekcji.

Niech $\phi : (X, \cdot) \xrightarrow[\text{na}]{1-1} (Y, \circ)$ będzie izomorfizmem. Chcemy pokazać, że ϕ^{-1} jest homomorfizmem. Weźmy $a, b \in Y$ i $c, d \in X$ takie, że $\phi(c) = a$ oraz $\phi(d) = b$. Wtedy

$$ab = \phi(c)\phi(d) = \phi(cd),$$

czyli

$$\phi^{-1}(ab) = cd,$$

a ponieważ $\phi^{-1}(a) = c$ i $\phi^{-1}(b) = d$, to mamy

$$\phi^{-1}(ab) = cd = \phi^{-1}(a)\phi^{-1}(b).$$

Natomiast fakt, że ϕ^{-1} jest bijekcją wynika z tego, że ϕ jest bijekcją.

2.1 Rodzaje

2.2 Jądro, obraz

Dla danego homomorfizmu $f : G \rightarrow H$ definiujemy **jądro** $\text{Ker } f = \{g \in G : f(g) = e_H\}$ oraz **obraz** $\text{Im } f = \{f(g) : g \in G\}$. Z tych definicji wynika, że $\text{Ker } f \leq G$ oraz $\text{Im } f \leq H$.

Dla monomorfizmu $f : G \rightarrow H$ jądro jest trywialne $\text{ker } f = \{e_G\}$. Gdyby tak nie było, to dla pewnego $e_G \neq g \in G$ mielibyśmy $f(g) = e_H$, a więc dla wszystkich innych $e_G \neq h \in G$

$$f(h) = e_H \cdot f(h) = f(g)f(h) = f(gh),$$

i jest $gh \neq h$ ale $f(h) = f(gh)$.

Jeśli $f : X \rightarrow Y$ jest epimorfizmem, to relacja $\sim$ określona na X przez

$$x \sim y \iff f(x) = f(y)$$

jest relacją równoważności, a jej klasy abstrakcji są **włóknami funkcji** f . Jeśli $K = \text{Ker } f$, to dla każdego $a \in X$ mamy $aK = Ka$ i warstwy K w X to włókna f .

2.3 Zasadnicze twierdzenie o homomorfizmie

3 PERMUTACJE

3.1 Transpozycje

3.2 Permutacje parzyste

4 WARSTWY, DZIELNIK NORMALNY

4.1 Warstwa, grupa ilorazowa

4.2 Orbita

4.3 Stabilizator

4.4 Orbit-stabilizer theorem

4.5 Dzielnik normalny

5 PRODUKT PÓŁPROSTY

5.1 Twierdzenie Lagrange'a

5.2 Produkt prosty

5.3 Produkt półprosty grup

6 TWIERDZENIE SYŁOWA

6.1 I twierdzenie Sylowa

I twierdzenie Sylowa:

Jeżeli p jest liczbą pierwszą, a G jest grupą skończoną rzędu $|G| = p^k m$ dla $k \geq 1$ i $p \nmid m$, to istnieje podgrupa $H \leq G$ mająca p^k elementów. Taka grupa nazywa się **podgrupą Sylowa**.

DOWÓD:

Niech G będzie grupą rzędu $|G| = p^k m$ taką jak w twierdzeniu. Niech X będzie zbiorem wszystkich p^k elementowych podzbiorów grupy G . Możemy teraz określić działanie ψ grupy G na zbiór X . Jeśli $H = \{h_1, \dots, h_{p^k}\} \in X$, a $g \in G$, to

$$\psi(H) = \{gh_1, gh_2, \dots, gh_{p^k}\}.$$

Wiemy, że

$$\begin{aligned} |H| &= \binom{p^k m}{p^k} = \frac{(p^k m)!}{(p^k m - p^k)! (p^k)!} = \\ &= \frac{p^k m (p^k m - 1) \dots (p^k m - p^k + 1)}{(p^k)!} = \prod_{i=1}^{p^k} p^k m - i + 1 \end{aligned}$$

6.2 Twierdzenie Cauchy'ego

Twierdzenie Cauchy'ego:

Jeżeli liczba pierwsza p dzieli rząd grupy G , to G zawiera element rzędu p .

6.3 p-grupy Sylowa

6.4 Twierdzenia Sylowa

7 KLASYFIKACJA MAŁYCH GRUP

7.1 Grupy rzędu ???

8 GRUPY TORSYJNE

8.1 Torsje

8.2 Grupy torsyjne

8.3 Skończone grupy abelowe

9 GRUPY ROZWIĄZALNE

9.1 Komutator i komutant

9.2 Grupy rozwiązalne

9.3 Rozszerzenia grup rozwiązalnych

9.4 Używanie twierdzeń Sylowa

9.5 Grupy nilpotentne

10 LEMAT O MOTYLU

10.1 Ciąg kompozycyjny w grupie

10.2 Lemat motyla

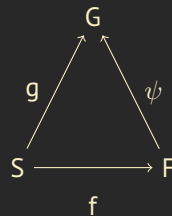
10.3 Twierdzenie Schreiera

11 GRUPY WOLNE

11.1 Generatory

Jeśli mamy grupę G oraz jej podzbiór S , to mówimy, że S **generuje** grupę G , jeśli każdy element z G może być zapisany za pomocą skończenie wielu elementów z S i ich odwrotności. Wtedy elementy zbioru S to **generatory** grupy G . Jeżeli grupa G jest generowana przez skończony zbiór S , to G jest **skończenie generowana**. Dalej, jeśli $\phi : S \rightarrow G$ i $\text{Im}(\phi)$ generuje G , to mówimy, że ϕ **generuje** G .

Niech S jest zbiorem, a F, G grupami. Jeśli istnieje różnowartościowa funkcja $f : S \rightarrow F$ generująca F , a $g : S \rightarrow G$ jest przekształceniem S w G , to widać, że istnieje dokładnie jeden homomorfizm $\psi : F \rightarrow G$:

11.2 Własności

11.3 Przykłady

12 PIERŚCIENIE

12.1 Definicja

Pierścień $(R, +, \cdot)$ to zbiór z mnożeniem $\cdot$ oraz dodawaniem $+$ taki, że $(R, +)$ jest grupą przemienną, mnożenie jest łączne i posiada element neutralny. Dodatkowo, dodawanie jest rozdzielne względem mnożenia, czyli dla wszystkich $x, y, z \in A$ mamy

$$(x + y)z = xz + yz$$

Grupa U zawierająca wszystkie elementy A takie, że istnieją ich odwrotności dla mnożenia nazywa się grupą multiplikatywną lub *unit group of A* . Czasem zapisujemy ją jako A^* i nazywamy grupą elementów, które są *odwracalne*. Jeżeli w pierścieniu A mamy $1 \neq 0$ i każdy jego element jest odwracalny, to A jest nazywany pierścieniem z dzieleniem.

12.2 Dzielnik zera

12.3 Grupa elementów odwracalnych pierścienia

12.4 Dziedzina

12.5 Ciało